

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 7, 2015

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕИ

СИЛВИЯ СТАНЧЕВА

Sylvia Stancheva. THE SOCIALIST LEGACY IN THE BULGARIAN HISTORICAL MUSEUMS.

The paper reflects upon the socialist legacy in the Bulgarian historical museums during the period of Transition after 1989. It analyzes the lack of new museum ideology and the dominance of nationalism within the museum institution. Special attention is paid to the lack of the socialist period being exhibited as part of the permanent historical exhibitions. It examines the formal transformation of the museum exhibitions and the missing link to the newly emerged historiography topics.

Краят на държавния социализъм предизвика много и сериозни промени в обществената сфера в България. Голяма част от културните институции преживяха трансформации и се адаптираха в известна степен към променената политическа и икономическа среда*. Музеите останаха в периферията на обществения и политически интерес. Показателен е фактът, че само до преди няколко години те функционираха според Закона за паметниците на културата и музеите, датиращ от далечната 1969 г. С други думи, не е случаен въпросът, който Алберт Бенбасат поставя, анализирайки състоянието на музейната институция, а именно – как стана така, че в продължение на толкова години от културните институции тъкмо музеят остана в изолация и кой има интерес от това¹. Целта

* Културните индустрии като филмопроизводството и книгоиздаването например бързо са приспособиха към новите пазарни условия, но в други сектори започнаха дълги и трудни реформи - например театрите.

¹ Бенбасат, Алберт. Културологични аспекти на музейната институция и музейната професия. В: *История на музеите и музейното дело в България: Доклади*

на настоящия текст е да отговори на този, а и на ред други въпроси, свързани с „живото“ минало и настояще на историческите музеи в България.^{2*} Аргументирана е тезата, че ключ към състоянието на днешните исторически музеи трябва да се търси в тяхното „вчера“, а то безспорно е свързано с времето на т.нар. социалистическа музеология.

Централизирано управление на музеите

Държавната културна политика в сектор културно-историческо наследство и музеи се формира и осъществява от Министерство на културата. За музеите е отговорна Дирекция музеи, галерии и изобразителни изкуства към МК. Законът за културното наследство от 2009 г. в чл. 24 дава следната дефиниция за музей: „Музеят е културна и научна организация, която издирва, изучава, опазва и представя културни и природни ценности и образци с познавателна, образователна и естетическа цел“³. Съгласно чл. 29, ал. 1 и ал. 2 от същия закон музеите се ръководят независимо от вида на организацията и формата на собственост: методически – от Министерство на културата; в административно-организационно отношение – от кмета на общината или собственика; в научноизследователската дейност – от Българската академия на науките и съответните ведомствени и научноизследователски институти и учреждения⁴. С други думи централизираният модел на управление на музеите отпреди 1989 г. се запазва, независимо от приемането на нов закон.

Според ЗКН по териториален обхват на дейност и методически функции, определяни от Министерския съвет, музеите са национални, регионални и местни. По форма на собственост могат да бъдат държавни, общински, частни и със смесено участие. По тематичен обхват музеите са:

1. общи, чиято дейност тематично обхваща различни области на знанието и изкуството и се осъществява на основата на различни по своята класификация културни ценности, включени в основния им фонд;

2. специализирани, чиято дейност обхваща една област на знанието или изкуството, обособен дял от нея или отделна тема от общественото

и съобщения от Национална научна конференция, Плевен, 27–28 март 2003. Плевен, Регионален исторически музей, 2003, с. 242.

* Изложените в текста изводи и заключения са резултат от дисертационното ми изследване върху конструирането на национална идентичност в българските исторически музеи, което включва анализ и наблюдение на 16 на брой музейни експозиции в периода 2007–2010 г., интервюта с 33 музейни професионалисти и прочит на 7 книги за впечатления.

³ Закон за културното наследство. В: *Държавен вестник*, № 19, 13.03.2009

⁴ Пак там.

развитие или природата и се осъществява на основата на включени в основния му фонд културни ценности, които по своята класификация определят тематичния му обхват⁵.

„Новите“ стари експозиции

Дори за обикновените посетители е известно, че експозициите на историческите музеи са остарели технически. Истинският проблем е, че са остарели и съдържателно. Не една и две постоянни експозиции са във вида, в който са били изготвени по повод честването на 1300-годишнината от основаването на българската държава през 1981 г. Пример за това са постоянните експозиции на регионалните музеи в старите столици на България - Велико Търново и Шумен (Плиска и Преслав), които стоят непроменени от времето на въпросното честване. След 1989 г. историческите музеи се лишават от отделите „Социалистическото строителство“ и „Работническо-революционно движение“. Всички експонати и текстове, посветени на тези теми, са „ампутирани“ от тялото на музейните експозиции. Друга съществена промяна в рамките на експозициите обаче не се случва. Най-често изтъкваната причина за това, че те не биват обновявани, е финансовата. Безспорно изготвянето на нова постоянна експозиция е скъпо начинание, непосилно за бюджета на един музей, ако той не получи специално финансиране за това от Министерство на културата. Налице са обаче не малко случаи, когато при отпуснато финансиране за обновяване, музеите реновират експозициите си на ниво техника, но не и идейно.

Една от основните причини за това е застоят в развитието на музеологията в България. Липсата на теоретични изследвания, специализирано образование за музейните уредници, както и пренебрегването на дисциплината като академична такава са някои от причините за настоящата кризисна ситуация. И ако по презумпция музеите изпълняват политически поръчки, то неслучайно българските музеи не търпят развитие. Това на политическо ниво никому не е нужно. Във Великобритания и Холандия, страни силно политически обезпокоени от високото ниво на миграция на чужди етнически групи, дебатите за мултикултурализма достигат своя пиков момент в началото на новото хилядолетие. Това на свой ред изисква и чисто символното отразяване на тези групи и присъствието им в музеите. С появата на мултикултурализма възниква и т.нар. „нова музеология“, която предписва на музеите да са ангажирани с и да отразят социалните проблеми в обществото. В България подобен дебат

⁵ Пак там.

не се случва или поне не извън рамките на академичните среди. Политическата задача пред българските музеи, такава, каквото я дефинираха правителствата на българския Преход, не изискваше от тях, каквото и да е отношение към малцинствените групи (етнически, религиозни, социални). Тъкмо обратното, от българския музей се очакваше да изглади всички видими разслоения и диверсификации в публичното пространство. Високото напрежение в следствие на рязката социална стратификация след 1989 г. наложи на музея ролята на „социален отдушник“. Музеите се превърнаха в острови, незасегнати от дълбоките политически и социални промени. В тях хората останаха „братя“ в рамките на голямото национално семейство. За управляващите елити, до един легитимиращи се през националните идеи и славното българско минало, музеите изпълняваха отлично ролята си на „пазители“ на националния дух. Този дух може да е затворен в грозни стари витрини и сриващи се сгради, но той е безопасно овладян в рамките на институцията музей.

Ако българският музей се беше трансформирал в нещо прилично на английския му събрат, то със сигурност щеше да докосне някои от най-болезнените теми на българския Преход. Със сигурност щеше да рефлектира и върху близкото минало. Това не се случи по ред причини. На първо място, като държавни институции, българските музеи са силно бюрократизирани и централизирано управлявани. Липсата на пазар на субсидии ги е направил изцяло зависими на финансово равнище от държавата. Промяната в такъв вид институции никога не се случва сама, тя винаги се реализира като цялостен стратегически план за развитие. Ето защо, ако на ниво министерство, не се задвижи реформа, то на ниво отделни музеи това също няма да се случи. Още по-притеснителното е, че няма осъзната необходимост от промяна. С други думи, българските музеи са в кризисна ситуация, която безспорно има финансови измерения, но в същността си това е криза на самата институция като такава.

Като илюстрация на това твърдение предлагам два примера. Първият е „новата“ стара експозиция на Историческия музей в гр. Свищов „Преминаването на руските войски“. Оригиналната експозиция е правена през далечната 1977 г. и в продължение на тридесет години не е променяна. Именно по случай тридесет годишнината на експозицията се предприема нейното обновяване и през 2007 г. в присъствието на президента е открита новата експозиция. Оказва се, че промените спрямо старата са свързани единствено с оформлението, дизайна и техническото оборудване. На съдържателно ниво като текст и експонати, промени няма: *„То всичко си е същото, просто сменихме витрините, малко*

оформлението“, твърди една от уредничките на музея⁶. Подобно разбиране за „нова експозиция“ се наблюдава и в случая с Мемориалния музей на Васил Левски в гр. Ловеч. „Новата“ експозицията е създадена през февруари 2008 г. и при нея също новостите са свързани с реквизита, а не с промени в концепцията и съдържанието. Тогавашният директор на музея сам казва в интервю за местната преса: *„В интерес на истината мога да кажа, че не бива да очакваме кой знае какви нови неща, тъй като проблемите, свързани с националния герой, не са предмет на разточителство и на свободна интерпретация. В никакъв случай новата експозиция не бива да наподобява оня герой Джингиби, който ни е известен от поредицата по БНТ. Новото е по отношение на реквизита – старите витрини бяха много тромави, неугледни, аранжировката също не беше на ниво. Сега изцяло подновяваме витрините, вкарали сме цвят“*⁷. Според уредничка в музея отношението към Левски може да е само едно - на преклонение: *„Левски е велик българин! „Просто като вляза в музея“, казват някои хора, „настръхвам“! Най-великият, който все още не са го оплюли! Левски, въпреки че и за него се пишат някакви версии... рождена дата по-късна нали. Някои такива неща, но общо взето засега не е оплют Левски“*⁸. И двата случая красноречиво говорят за кризата на идейно ниво, която преживяват музеите. Тези примери показват и нещо още по-важно, а именно, че за самите музейни уредници проблем по отношение на съдържанието няма. Единственият недостатък на експозициите според тях е свързан с техническото оформление. Според директора на Ловешкия музей свободни интерпретации по отношение на националния герой не може да има. Възторгът и патриотичният патос са позицията, от която е изготвена тази експозиция. Така музейните експозиции всъщност предлагат „преоткриване“ на всеизвестни национални ценности. Основният проблем в случая е предварителното ограничаване на възможните позиции, от които да се интерпретира историята, всъщност тя е само една - патриотично-охранителна. Всяко евентуално проблематизиране, всеки опит да се усложнят начините, по които се помни миналото, в българските музейни среди се счита за „предателство“. Следващият особено важен момент е присъствието на държавния глава на откриването на експозицията в Свищов. Това присъствие в голяма степен символизира държавната позиция по отношение на миналото,

⁶ Интервю с уредничка в Исторически музей гр. Свищов, 9 април 2008 г.

⁷ Лалев, Иван. Не бива Левски да наподобява Джингиби. В: *Ловеч Прес*, № 10, 4–6.02.2008 г., с. 3.

⁸ Интервю с музейната уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.

културното наследство и историята. То се явява „сертификат за качество“, поради липса на каквито и да е други критерии в обществото. Държавната поръчка е изпълнена от музея и в случая е получено одобрение на най-високо ниво. Остава под въпрос дали някога доминиращите символи и стереотипи от миналото ще бъдат подложени на широко социално, политическо и интелектуално договаряне или ще продължат да бъдат държавен монопол?

Когато музейният разказ „мълчи“... или за липсата на периода на „държавен социализъм“ в експозициите

Новата музеология твърди, че музеят е призван да бъде пространство на мислещите, но и демократична територия, защото трябва да включва, а не да изключва. Той би трябвало да разчита на диалога, на спора, който придвижва. Защото когато се разчита на свободата на мисленето, а не се налагат готови „исторически истини“, шансовете да се случат общности са много по-големи. Успява ли съвременният български музей да обгледа дебатите на днешния ден? Може ли да се обърне към травматичното минало, но да направи това без клишета и идеологически послания, а през културата на преговарянето и консенсуса. Въпреки трансформациите в обществото, българският музей показва невъзможност да се адаптира и да претегли „исторически факти“, да създава и поддържа разказ за близкото минало. Той по-скоро залага на „премълчаването“. Основание за това твърдение ми дават не една и две „липси“ в музейните разкази.

Добър пример за подобно мълчание е случаят с Музея-Затвор към Регионалния исторически музей във Велико Търново. Турската власт построява сградата за затвор през 1862 г., тъй като първите затворници са били участници в Хаджиставревата буна от същата година. Затворът има две помещения. Едното е служило за инквизиции, а в другото са държали затворниците. Сред тях са били редица национални герои като Филип Тотю, Стефан Караджа, Васил Левски, дейци от Априлското въстание – Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, Иван Панов Семерджиев, Ботевите четници и други. След Освобождението подземие то е преустроено, но сградата запазва функцията си на затвор. По-късно през затвора са преминали Димитър Благоев, Никола Габровски, Гавраил Георгиев, участници в Юнското и Септемврийското антифашистко въстание от 1923 г.⁹ Музейният разказ за историята на затвора спира до тук – до 8 септември 1944 г. Всъщност затворът продължава да функционира като

⁹ По непубликувани материали на РИМ Велико Търново.

политически до 1956 г., когато е закрит. В по-късните години на държавен социализъм, е преобразуван в музей. След 1989 г. музейната експозиция е закрыта, преработена и отново открита през 2006 г., като представя само периода преди освобождението, а не след 1944 г. На въпрос защо липсва този период от историята на затвора от 1944 г. до 1956 г. уредничка от РИМ Велико Търново отговаря: „Предстои цялостно обновенение. Знаете, че е дискуссионна новата история, камо ли пък най-новата. Има промени от 70-те години“¹⁰. Примерът с Музея-Затвор във Велико Търново не е изключение, а по-скоро част от правилото да се „мълчи“ за периода на държавен социализъм.

Въпросът за липсата на Музей на социализма в България все още е без отговор*. Няколко временни изложби, разкриващи различни аспекти от периода на държавен социализъм, бяха представени в годините на преход в България, но постоянна експозиция или Музей на социализма все още няма. Сред тези изложби са: проектът на Яна Генова и Георги Господинов „Инвентарен склад на социализма“, реализиран в Червената къща през 2006 г. и по-късно публикуван като книга,¹¹ „Без следа? Лагерът Белене 1949-1959 и след това...“ - изложба на Институт за изследване на близкото минало, експонирана в Националната художествена галерия от 10 до 22 ноември 2009 г.; „Детски и младежки движения (1944-1989)“ – Регионален исторически музей гр. Ловеч през ноември 2010 г.¹² Важно

¹⁰ Интервю с уредничка в Регионален исторически музей Велико Търново, месец май 2008 г.

* Въпреки че на 19 септември 2011 г. беше открит Музеят на социалистическото изкуство в гр. София, в интервю, което проведох месец по-късно, персоналет на музея отказа да припознае музея като експониращ социалистическото минало и изкуството като идеологически натоварено. В настоящия текст няма да анализирам причините за подобно твърдение, защото те сами по себе представляват отделен сюжет. Считаю обаче, че много от наблюденията и изводите в текста ще могат да бъдат приложени и към случая с Музея на социалистическото изкуство.

¹¹ **Генова, Я., Господинов, Г.** *Инвентарна книга на социализма*. София, Прозорец, 2006.

¹² За музейни визуализации на социализма в други постсоциалистически страни вж. **Vukov, N.** *Visualizations of the Past in Transition: Museum Representations in Hungary, Romania, and Bulgaria after 1989*. In: **Kiossev, A., Kabakchieva, P.** eds. *“Roles” and “Roles”: Fluid Institutions and Hybrid Identities in East European Transformation Processes (1989–2005)*. Münsterq Lit Verlag, 2009, pp. 235–250; **Вуков, Н.** Въображението на мъртвите останки: смърт и виталност на паметниците от социалистическото минало в България. В: *Антропологични изследвания*, 2004, № 5, с. 51–70; **Казаларска, Светла.** „Детство мое, реално и вълшебно...“ Разкази и спомени за социалистическото детство в музея. В: **Еленков, И., Колева, Д.** *Детството при социализма: политически, институционални и биографични перспективи*. София, ЦАИ, 2010, с. 164–178; **Sharenkova, R.** Forget-Me(-Not): Visitors and Museum Presentations about Communism before 1989. In: **Dobos, C.** and

е да се отбележи, че две от посочените три изложби не са дело на музейни институции. С други думи паметта за социализма бива материализирана чрез експонати, активирана и експонирана в изложби, но инициатор на това не са музеите, а други социални агенти (в случая е Институтът за изследване на близкото минало).

След като все пак в общественото пространство паметта за социализма търси „пролуки“ да изплува през изложби, макар и организирани от други институции, става още по-учудващ фактът, че музеите не желаят да се ангажират с нейното „официализиране“. Причините за липсата на периода на държавен социализъм в българските музеи биха могли да се търсят в няколко посоки. Както вече отбелязах, българските музеи са държавни институции и изпълняват държавни поръчки (това е официалната терминология, която използват музеите). Очевидно изготвянето на експозиция или поне включването на този период като част от вече изготвена експозиция не представлява интерес за държавата. От друга страна, класическата музеология налага традиция на експониране на историята в музея едва след дистанция във времето от минимум сто години. Това е едно от често срещаните обяснения от страна на музейните уредници за липсата на новата и най-нова история в експозициите на музеите. Българските музеи като изказ и репрезентативност са функция на класическата музеология. Класическият музей търси да представи и подреди един хармоничен и спокоен свят, защитен от конфликти и напрежения. В този смисъл експонирането на „живата“ памет за близкото минало, която все още предизвиква конфликти и активира символни борби, трудно би могла да намери място в подобен тип музеи. Не на последно място трябва да се отчете фактът, че българските музеи носят тежка идеологическа обремененост. Дълги години служили на Партията като неин пропаганден институт, те трудно се обръщат към ревизиране на собственото си институционално минало. В паралела, който прави между пост-социалистическите репрезентации на близкото минало в Румъния и България, Николай Вуков отбелязва, че за разлика от румънците, които използват революционните събития от 1989 г. като отправна точка в опитите си да пренапишат недалечната история, българите не успяват да намерят подобна относително стабилна опорна точка за оценка на миналото. Според него е налице широк спектър от позиции и мнения за това дали да се помни или да се забрави за онова време, как да се представят онези години и какви средства за историческа справед-

Stan, M. eds. *Politics of Memory in Post-Communist Europe*. Bucharest, Zeta Books, 2010, pp. 63–81.

ливост да се приложат. Позицията на отричане отразява широко разпространената не само в България и Румъния, а и в повечето постсоциалистически страни, резервираност към представянето на социалистическото наследство в музея¹³.

От друга страна, само по себе си помненето на социализма е „относително начинание“ по думите на Мария Годорова¹⁴. Според нея в чисто политически план в Европа периодично се наблюдава завръщане на левите идеи и политики, което налага изработването на адекватна (т.е. конкретна, исторически обоснована и нюансирана) научна перспектива към комунистическия опит и неговото наследство. В исторически план запомнянето на социализма се оказва спешна задача за изследователите, тъй като хората, преживели лично началото на този исторически период в Източна Европа, вече умират. Тези, които са преживели по-голямата част от живота си по времето на социалистическия режим и които сега са на възраст между 40 и 60 години, бързо се адаптират към новите условия и активно забравят. Ето защо изследователите са принудени да побързат да спасят от забравя много артефакти, мисли и мнения за миналото. Подобно начинание според Годорова значително ще обогати не само практиката, но и теорията на устната история¹⁵. С оглед на всичко казано дотук ми се струва, че преди да се стигне до ревизиране на близкото минало в българския музей, трябва първо да настъпят много сериозни промени в самата музейна институция. И второ, по думите на Катрин Вердери, да се достигне до по-пълно разбиране на това какво всъщност съществувалият социализъм е бил¹⁶. В този смисъл в академичните среди вече текат процеси на преосмисляне на социалистическото минало. Правят се опити да се обговори нормалността на социализма, като вниманието се фокусира по-скоро върху всекидневието. Подобни изследвания подчертават, че „истинският“ живот през социализма е много по-сложен и не може да се обясни само с политическото управление¹⁷.

¹³ **Вуков**, Н. „Пост-социалистически“ идентичности – трансформации и репрезентации: сравнителни паралели между България и Румъния. В: *Български фолклор*, 2009, № 1, с. 23. Още по темата: **Вуков**, Н. Национална история в постсоциалистическа перспектива. Фрагменти от един монументален дискурс. В: *Български фолклор*, 2010, № 2, с. 40–58.

¹⁴ **Todorova**, M. ed. The Process of Remembering Communism. In: *Remembering Communism: Genres of Representation*. New York, Social Science Research Council, 2010, p. 13.

¹⁵ *Ibid*, p. 14–15.

¹⁶ **Verdery**, Katherine. *What Was Socialism and What Comes Next?*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1996, p. 11.

¹⁷ Вж. **Koleva**, Daniela ed. *Negotiating Normality. Everyday Lives in Socialist Institutions*. New Brunswick, Transaction Publishers, 2012.

За още някои „липси“ в експозициите...

Всяка една експозиция гради смисъла си в съчетанието от това, което казва, и това, което премълчава. Оттук следва, че прочитът и интерпретацията ѝ ще бъдат ограничени, ако се задържат само на равнището на това, което е експонирано. Първата очевидна липса в изследваните музейни експозиции са новите теми в съвременната българска историография след 1989 г., появили се в резултат на либерализацията в научните среди. Великолепен преглед на разроилите се изследователски теми и подходи в българската историческа наука правят Даниела Колева и Иван Еленков¹⁸. Главна нова тема е преоценката на близкото минало и неговото позициониране в един нов „голям наратив“. На следващо място е появата на малцинствата като тема в противовес на преобладаващите изследвания, фокусирани върху нацията в политически и военен план. Наред с това се появяват и изследвания в сферата на религиозните деноминации, история на жените, история на всекидневния живот, социална, икономическа и културна история. Освен всички нови теми, в историческата наука навлизат и нови подходи като устната история и биографичните методи, които допълнително разширяват обхвата от теми, сред които социалистическото всекидневие, културните стереотипи, паметта.

В мнозинството от българските музеи обаче тези нови теми и подходи не намират прием. Добър пример в това отношение е липсата на историята на жените. В своето изследване върху жените, пола и модернизацията в България Красимира Даскалова посочва, че господстващите исторически наративи (т.нар. *mainstream histories*) в нито една страна на света, включително в балканския регион, все още не третират жените и мъжете като равнопоставени субекти на историята¹⁹. В международен план обаче, казва Даскалова, вече са направени първите стъпки за представянето на историята на жените в съвременните музейни експозиции, както и за изготвянето полово сензитивни оценки за експозициите на вече съществуващите музейни институции²⁰. Освен това се откриват и

¹⁸ Колева, Даниела, Еленков, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очертавания и граници. В: *Балканският XIX век*. Мишкова, Диана съст. София, ЦАИ, 2007, с. 28-82.

¹⁹ Даскалова, Красимира. *Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944*. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2012, с. 46–48.

²⁰ Wonish, Regina. New Frames. muSIEum – Displaying Gender. In: Popova, Kristina, Piskova, Marijana eds. *Women and Minorities Archives. Ways of Archiving*. Sofia-Viena, SEMARSh, 2010, pp. 263–275.

специализирани музеи за жените, които представят миналото през призмата на взаимоотношенията между половете²¹.

Това, че подобен тип перспективи към историята са игнорирани от българските музеи, не е учудващо, особено като се вземе под внимание фактът, че дори новите интерпретации по класически за историческата наука теми остават маргинализирани. Тук ще се спра само върху един пример, който е достатъчно красноречив и емблематичен за начина, по който музеите се отнасят към новите изследвания. Сравнително нова за българската историография е тезата, че поп Кръстю не е предател на Левски²². Това по никакъв начин не е отразено в експозицията на Мемориалния музей на Левски в гр. Ловеч. Тази теза е представена в една от църквите в Ловеч в рамките на една малка изложба. При разговора ми се с една от уредничките на музея тя категорично отрече музея да има нещо общо с тази изложба: „*Не, не, не. То е дело на Васил Колев, който няма нищо общо с нас. Ми те нали отрекоха тезата, че поп Кръстьо е предател. То има две витрини. Отпред една голяма табела, то изложбата не е толкова голяма, колкото е табелата. Те са два портрета на Левски и на поп Кръстю точно като се влиза в църквата наляво, някакви документи там... Не е нещо впечатляващо, да изчерпиш кой знае каква информация, да се впечатлиш*“²³. С други думи, българският исторически музей се е самокапсулирал. За него е непосилно да следва дори съвременната историография. Изцяло в сферата на фантастиката остава възможността той да е неин коректив или поне да опитва да разколебае границите на историческото познание.

Неслучайно в българските исторически музеи не намират място изследванията на устните историци (*oral historians*). Поразяваща е сходната историческа реконструкция в експозициите. Те не включват личния спомен, индивидуалната памет, която може да предложи други версии за миналото. Българските музеи „улавят“ спомените на участниците в събитията (в случаите, когато говорим за близкото минало) чрез книгите за впечатления, но тези разкази не намират отражение в експозициите. Вместо това добре известни факти от националната история получават

²¹ Например Международния музей на жените, **International Museum of Women** [online]. [Viewed 20/08/2012]. Available from: <http://www.imow.org/home/index>

²² Вж. **Кацев-Бурски**, Данаил. Истината по предателството на Левски. Анкета, извършена в Ловеч, 1925. София, 1926; **Михайлова-Маждракова**, Мария. Поп Кръстю и шифрованата телеграма до Търново. В: *Векове*, 1973, № 3, с. 70–75; **Панчовски**, Димитър. *Последните дни на Васил Левски*. София, 1990; **Панчовски**, Димитър. *Предателите на Васил Левски*. София, Литера прима, 1996.

²³ Интервю с музейна уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.

традиционните интерпретации. на Липсва изследователски интерес към начините, по които хората реконструират миналите събития. Така паметта „отдолу“ (на обикновените хора) не влиза в диалог с разказа „отгоре“ (на музейната институция, реализиращи държавната поръчка). Пример в тази посока може да бъде почти всеки един исторически музей в България. Ще се спра само Националния военноисторически музей гр. София, където чести посетители са представители на Съюза на ветераните. Ето какво казва по този повод един от уредниците на музея: *„Много често са в тази зала. Точно тук в тази зала се събират. През ден, през два провеждат мероприятия. След това ги взема екскурзовод и ги развежда през четирите етажа като най-вече, когато има нова експозиция, защото те често идват. ... Примерно ето запазили са знатето от Илинденско-Преображенското въстание, идват и го подаряват, без да искат пари. За тази среща ние извикахме зам. министъра тогава, който отговаряше пряко за нас. Невероятна среща и всичко това беше показано две вечери по телевизията“*²⁴. Спомените на ветераните и техните истории от военновременния период не са включени в рамките на музейната експозиция. Музеят се възприема като бастион на националната официална история, в него очевидно няма място за персонализирана и лична версия на миналото.

Обременително и тежко се оказва социалистическото наследство за българските музеи. От една страна, социалистическата музеология все още живее в музеите в рамките на различни практики, на самите музейни експозиции (голяма част от които изготвени преди 1989 г. и козметично променени по време на Прехода), както и чрез нагласите на музейния персонал (голям процент от който е професионално изграден през времето на държавен социализъм). От друга страна, именно наследството от този период остава „скрито“ за погледа на музейния посетител. Репрезентирането и рефлексията върху периода на държавен социализъм за българските исторически музеи все още е тема табу. Експозициите на българските исторически музеи показват видими белези на традиционни интерпретации и каноничност. Анализиранияте конкретни случаи разкриват невъзможността за преосмисляне и реконцептуализиране на експозициите. Представите за това как трябва да изглежда една нова и модерна експозиция са от фонда на традиционната нормативност – отнасят се предимно до реквизита, но не и до съдържанието. Мерило за добра изложба са автентичността на експонатите, експонирането на „историческата истина“, способността да образова и възпитава в патриотичен

²⁴ Интервю с уредник в Национален военноисторически музей гр. София, проведено на 4.04.2008 г.

дух посетителите. Различните форми на национална гордост преминават от един културен статус в друг – от темата за победите и величието до достойната жертва и страданието, от устна в писмена традиция, от културни артефакти в музейни предмети, контекстуализирани по нов начин.

Използвана литература

Бенбасат, Алберт. Културологични аспекти на музейната институция и музейната професия. В: История на музеите и музейното дело в България: Доклади и съобщения от Национална научна конференция, Плевен, 27–28 март 2003. Плевен, Регионален исторически музей, 2003, с. 242–251.

Вуков, Н. Въображението на мъртвите останки: смърт и виталност на паметниците от социалистическото минало в България. В: Антропологични изследвания, 2004, № 5, с. 51–70.

Вуков, Н. Национална история в постсоциалистическа перспектива. Фрагменти от един монументален дискурс. В: Български фолклор, 2010, № 2, с.40–58.

Вуков, Н. „Пост-социалистически“ идентичности – трансформации и репрезентации: сравнителни паралели между България и Румъния. В: Български фолклор, 2009, № 1, с. 15–35.

Генова, Я., Господинов, Г. Инвентарна книга на социализма. София, Прозорец, 2006.

Даскалова, Красимира. Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2012.

Закон за културното наследство. В: Държавен вестник, № 19, 13.03. 2009

Казаларска, Светла. „Детство мое, реално и вълшебно...“ Разкази и спомени за социалистическото детство в музея. В: Еленков, И., Колева, Д. Детството при социализма: политически, институционални и биографични перспективи. София, ЦАИ, 2010, с. 164–178.

Кацев-Бурски, Данаил. Истината по предателството на Левски. Анкета, извършена в Ловеч, 1925. София, 1926.

Колева, Даниела, Еленков, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очертания и граници. В: Балканският XIX век. Мишкова, Диана съст. София, ЦАИ, 2007, с. 28–82

Лалев, Иван. Не бива Левски да наподобява Джингиби. В: Ловеч Прес, № 10, 4–6.02.2008., с. 3.

Михайлова-Маждракова, Мария. Поп Кръстю и шифрованата телеграма до Търново. В: Векове, 1973, № 3, с. 70–75

- Панчовски**, Димитър. Последните дни на Васил Левски. София, 1990.
- Панчовски**, Димитър. Предателите на Васил Левски. София, Литера прима, 1996.
- International Museum of Women [online]. [Viewed 20/08/2012]. Available from: <http://www.imow.org/home/index>
- Koleva**, Daniela ed. Negotiating Normality: Everyday Lives in Socialist Institutions. New Brunswick, Transaction Publishers, 2012.
- Sharenkova**, R. Forget-Me(-Not): Visitors and Museum Presentations about Communism before 1989. In: Dobos, C. and Stan, M. eds. Politics of Memory in Post-Communist Europe. Bucharest, Zeta Books, 2010, pp. 63–81.
- Todorova**, M. ed. The Process of Remembering Communism. In: Remembering Communism: Genres of Representation. New York, Social Science Research Council, 2010, p. 9–34.
- Verdery**, Katherine. What Was Socialism and What Comes Next?. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1996.
- Vukov**, N. Visualizations of the Past in Transition: Museum Representations in Hungary, Romania, and Bulgaria after 1989. In: Kiossev, A., Kabakchieva, P. eds. “Roles“ and “Roles“: Fluid Institutions and Hybrid Identities in East European Transformation Processes (1989–2005). Münster, Lit Verlag, 2009, pp. 235–250.
- Wonish**, Regina. New Frames. muSIEum – Displaying Gender. In: Popova, Kristina, Piskova, Marijana eds. Women and Minorities Archives. Ways of Archiving. Sofia-Viena, SEMARSh, 2010, pp. 263–275.

Списък на проведените интервюта

- Интервю** с уредничка от Исторически музей гр. Свищов, 9 април 2008 г.
- Интервю** с уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.
- Интервю** с уредничка от Регионален исторически музей Велико Търново, месец май 2008 г.
- Интервю** с уредник в Национален военноисторически музей гр. София, проведено на 4.04.2008 г.